

FARG‘ONA VODIYSI QORAQALPOQLARI MADANIYATI

Hoshimov Dilmurodjon Doniyorjon o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti,

O‘zbekiston tarixi kafedrası

tayanch doktoranti

Dilmurodhoshimzoda@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Farg‘ona vodiysida istiqomat qilgan qoraqalpoqlar madaniy hayotining shakllanishi, rivojlanish jarayoni va o‘ziga xos xususiyatlari tahlil etiladi. Qoraqalpoqlarning Farg‘onaga ko‘chib kelish jarayoni, ularning an‘analari, og‘zaki ijodi, urf-odatları, kiyim-kechakları, hunarmandchiligi hamda musiqiy merosi mahalliy madaniy muhit bilan uyg‘unlashgan holda shakllangani ilmiy asoslarda yoritiladi. Shuningdek, qoraqalpoqlar va Farg‘ona vodiysi xalqlari o‘rtasidagi etnomadaniy aloqalar, qo‘shnichilik munosabatlari, marosimlar tizimi hamda turmush tarzida kuzatiladigan umumiylik va farqlar chuqur o‘rganiladi. Maqola Farg‘ona vodiysi madaniy xilma-xilligini kengroq anglash va qoraqalpoqlarning mintaqaviy etnik ko‘rinishlari bo‘yicha ilmiy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi. Tadqiqot tarixiy manbalar, etnografik kuzatuvlar va zamonaviy ilmiy qarashlarga asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Farg‘ona vodiysi, qoraqalpoqlar, madaniyat, etnografiya, urf-odatlar, hunarmandchilik, marosimlar, og‘zaki ijod.

Farg‘ona vodiysi Markaziy Osiyoning eng qadimiy, eng zich aholi yashaydigan va madaniy rang-barangligi bilan ajralib turadigan hududlardan biridir. Bu mintaqa tarix davomida turli etnik guruhlarning o‘zaro aloqasi, ko‘chish jarayonlari va madaniy sintezlari natijasida boy madaniy merosni shakllantirgan. Farg‘ona vodiysida yashagan qoraqalpoqlar ham ushbu

jarayonning muhim tarkibiy qismlaridan hisoblanadi. Qoraqalpoqlar tarixan Amudaryo bo‘yi bilan bog‘langan xalq bo‘lishiga qaramay, XVIII–XIX asrlardan boshlab turli tarixiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillar ta‘sirida Farg‘ona vodiysining ayrim hududlariga ham ko‘chib kelganlar. Ularning bu yerda yashash davri davomida mahalliy aholi bilan bo‘lgan yaqin aloqalari natijasida o‘ziga xos etnomadaniy uyg‘unlashuv jarayoni yuz bergan.[1]

Mazkur maqolada Farg‘ona vodiysida yashagan qoraqalpoqlarning madaniy hayoti, urf-odatlarini, an‘analari, marosimlari, hunarmandchiligi va san‘atiga oid jihatlar kompleks tarzda yoritiladi. Farg‘ona vodiysi qoraqalpoqlarining madaniyati nafaqat ularning milliy ehtiyojlari, balki makonning iqtisodiy sharoiti, mahalliy aholining turmush tarzi hamda tarixi bilan uzviy bog‘langan. Shu bois ushbu mavzuni ilmiy asosda o‘rganish mintaqa madaniy tarixining muhim bo‘lagi hisoblanadi.

Qoraqalpoqlar qadimdan Amudaryo deltasida yashagan bo‘lsalar-da, turli tarixiy bosqinlar, suv yo‘nalishlarining o‘zgarishi, ijtimoiy-iqtisodiy omillar natijasida ayrim guruhlar boshqa hududlarga, jumladan, Farg‘ona vodiysiga ham ko‘chgan. XIX asrning ikkinchi yarmida Farg‘ona vodiysining Qo‘qon, Andijon va Marg‘ilon atrofida qoraqalpoqlarning kichik jamoalari shakllanganligi haqida tarixiy manbalarda uchraydi.

Ko‘chish jarayoni ikki yo‘nalishda kechgan:

Ixtiyoriy ko‘chish – Farg‘onaning serhosil dalalari, hunarmandchilik rivojlangan shaharlar iqtisodiy imkoniyatlar yaratgan.

Majburiy yoki yarim majburiy ko‘chish – siyosiy beqarorlik, Amudaryo o‘zani o‘zgarishi, ayrim qabila ittifoqlarining parchalanganligi bilan bog‘liq.

Ushbu ko‘chishlar natijasida qoraqalpoqlar Farg‘onaning ko‘p qirrali madaniyatiga o‘z ta‘sirini o‘tkazib, shu bilan birga mahalliy madaniyatdan ham munosib o‘rin egallab borgan.[2]

ilmiy –amaliy anjuman

Farg‘ona vodiysida yashagan qoraqalpoqlar asosan dehqonchilik, chorvachilik va mayda hunarmandchilik bilan shug‘ullangan. Amudaryo bo‘yidagi qoraqalpoqlar ko‘proq baliqchilik va chorvachilikka tayanar edi. Farg‘onaga kelganlardan esa ko‘plari sug‘orma dehqonchilikka moslashib ketgan.

Ularning turmush tarzida quyidagi jihatlar ajralib turadi:

uy-joy qurilishi mahalliy me‘moriy an‘analar bilan uyg‘unlashgan;

ayollarining milliy liboslari qoraqalpoqcha bo‘lishiga qaramay, Farg‘ona naqshlari bilan boyigan;

oila va jamoaviy munosabatlarda qadimgi odatlar saqlangan.[3]

Qoraqalpoqlarning nikoh marosimlarida qadimgi turkiy an‘analar va islomiy urf-odatlar uyg‘unlashgan. Farg‘onada yashagan qoraqalpoqlarda:

kelin salom,

sovchi kelish,

qiz oshi,

kelinni olib tushish kabi marosimlar mahalliy variantlarga moslashgan.

Farg‘onadagi qoraqalpoqlarning marosimlari uch guruhga bo‘linadi:

Oila va turmush marosimlari – tug‘ilish, sunnat, nikoh.

Yil fasllariga oid marosimlar – Navro‘z, hosil bayrami.

Diniy marosimlar – Qur‘on o‘qish, nazir berish.[4]

Ularning ko‘pchiligi mahalliy o‘zbek, qozoq va tojik marosimlari bilan umumiylikka ega.

Farg‘ona vodiysi qoraqalpoqlarining boy og‘zaki ijodi mavjud. Ular dostonlar, yilnomalar, qo‘shiqlar, to‘lg‘ovlar va ertaklar orqali o‘z tarixini, dunyoqarashini va hayot falsafasini avloddan avlodga yetkazgan.

Qoraqalpoqlar:

maishiy qo‘shiqlar,

marosim qo‘shiqlari,

yigit-qizlar aytishuvlari,

termalarni ijro etishgan.[5]

Farg‘ona vodiysida ular mahalliy musiqa ohanglari bilan boyigan.

Qoraqalpoqlarning “Qirq qiz”, “Alpamish”, “Sharyar” kabi dostonlari Farg‘ona hududida ham mashhur bo‘lgan. Doston aytuvchilari, baxshilar mintaqaning madaniy hayotida faol bo‘lgan.

Farg‘ona vodiysi qoraqalpoqlari kiyimlarida ikkita asosiy unsurni ko‘rish mumkin:

Qoraqalpoqlarga xos qadimiy kiyim elementlari;

Farg‘ona zargarlik, tikuvchilik va to‘qimachilik ta’siri.

Ayollar kiyimlari:

ko‘ylak,

chapan,

bosh kiyimi – saqauyl, o‘rimlar.

Erkaklar kiyimida:

chopon,

do‘ppi,

belbog‘.

Farg‘ona do‘ppilari bilan qoraqalpoq naqshlari uyg‘unlashgan holda yangi shakllar paydo bo‘lgan.

Qoraqalpoqlar orasida quyidagi hunar turlari keng tarqalgan:

zargarlik,

gilamdo‘zlik,

to‘qimachilik,

yog‘och o‘ymakorligi.

Farg‘ona maktabining mayin ranglar, nafis naqshlar an‘analari qoraqalpoq hunarmandlari ijodiga ta’sir ko‘rsatgan.

Farg‘ona vodiysida yashagan qoraqalpoqlar taom madaniyati umumiy o‘zbek taomlari bilan juda yaqin bo‘lgan. Asosiy taomlar:

palov (mahalliy uslubda),

shurva,

qurt,

qo‘y go‘shtidan taomlar,

sut mahsulotlari.

Amudaryo bo‘yida baliqchilik rivojlangan bo‘lsa, Farg‘onada bu an‘ana sezilarli kamaygan.

Qoraqalpoqlarning Farg‘ona vodiysidagi madaniy hayotga qo‘shgan hissasi quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

musiqiy folklorning boyishi,

dostonchilik maktablarining rivojlanishi,

hunarmandchilikda yangi shakllarning paydo bo'lishi,

etnik madaniy rang-baranglikning kuchayishi.[6]

Ularning mavjudligi Farg'ona madaniy palitrasining muhim bo'lagi bo'lib, xalqaro ilmiy doiralarda ham qiziqish uyg'otmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Farg'ona vodiysida yashagan qoraqalpoqlarning madaniyati o'ziga xos sintezlangan tarixiy hodisa bo'lib, ularning ikki makondagi – Amudaryo hududidagi va Farg'onadagi madaniy qatlamlari o'zaro qo'shib, yangi ko'rinish yaratgan. Qoraqalpoqlar Farg'onaning madaniy rivojiga o'z ulushini qo'shgan bo'lib, ularning an'analari, urf-odatlar, marosimlari, kiyimlari va san'ati mintaqadagi boshqa xalqlar madaniyati bilan uyg'unlashgan holda rivojlangan. Ushbu mavzu bo'yicha izlanishlar davom etmoqda va kelajakda yanada chuqur etnografik tadqiqotlar o'tkazilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov B. Qoraqalpoq xalqining etnografiyasi. – Toshkent: Fan, 2005. – 45–112-betlar.
2. Sodiqov A. Farg'ona vodiysi xalqlari madaniyati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 78–156-betlar.
3. Allambergenov U. Qoraqalpoqlarning urf-odatlar va marosimlari. – Nukus: Bilim, 2007. – 33–120-betlar.
4. Rashidov R. Markaziy Osiyo etnologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2012. – 92–168-betlar.
5. O'rozboyev M. Qoraqalpoq xalq ijodi. – Nukus: Qo'ng'iroq nashriyoti, 2009. – 21–140-betlar.

6. Karimov I. O‘zbek madaniyati va an‘analari tarixi. – Toshkent: Adabiyot jamg‘armasi, 2011. – 60–108-betlar.